

Mundua errateko aditzak

Aspaldi ikasi genuen itzulpengintza ez daitekeela neutrala izan. Ezta itzultzaileak ere. María Reimón-dezen hitzetan, itzultzailea «testu edo komunikazio-egintza batera bere ideologiarekin hurbiltzen den bitartekari bat» da. Eta horrek erantzukizun bat dakar, itzultzaileak hautatzen eta erabakitzen baitu zer hitz, esapide, hizkuntza-molde eta erregistro baliatuko dituen hizkuntza batean sorturiko testu, esaldi edo dena delako informazioa xede eta indar berarekin irits dadin beste hizkuntza bateko irakurle, entzule eta orobat hartzaileengana. Hau da, jatorrizko mezua hizkuntza batetik bestera aldatzeaz gain, itzultzailearen esku dago hura *nola* eman ere. Ez baita gauza bera kale baten izena itzultzean *Galletaginen etorbidea* ala *Andre galletaginen etorbidea* hautatu.

Itzultzea ez da ariketa neutral bat, beraz. Ez da sekula izan. Aline Scátola brasildar itzultzaile eta interpreteari irakurri diogunez (ikus «Traduzir e transformar: a tradução na construção do feminismo internacionalista», *Capire* ekimenaren webgunean), kolonialismoak subjektu marjinatuak esplotatzen zituen itzultzaile- eta interprete-lanetara behartuz, betiere xede kolonialistak erdiesteko asmoz: gerora Brasil izanzen zen lurraldean, XVI. mendeaz geroztik, europarrek komunitate indigenetara bidaltzen zituzten preso portugaldarrak, haien hizkuntzak ikasi eta hartara inbaditzaileen interesen alde interprete eta bitartekari jardun zezaten. Era berean, indigenak bahitu —haietariko asko emakumeak— eta Europako herrialdeetara eramaten zituzten, hango hizkuntzak eta ohiturak ikasi eta asmo kolonizatzaileen mesedetan erabiltzeko; eta portugaldar jesuitek tupi hizkuntzak ikasi zituzten, bestelako xede menderatzaileak tarteko, testu erlijiosoak itzuli

eta kristauak ez zirenak kristautasunera konbertitzeko. Horra itzulpengintza kolonialismoaren zerbitzutan.

Dena den, zapalkuntzarako ez ezik, erresistentziarako tresna ere izan daiteke itzulpengintza. Scátolak honela dio:

Nazioarteko topaketetan, hedabide kontrahegemonikoetan, testu eta material politikoaren zabalkundean edo mobilizazioetan, helburu amankomunak dituzten eragileek itzulpena (eta interpretazioa, hau da, ahozko itzulpena) balia dezakete beren borrokei nazioartean ikusgaitasuna emateko, elkarrekin hitz egiteko eta gramatika politiko amankomunak sortzeko, elkartasuna sustatzeko, informazioa eta borrokarako planteamendu eta esperientziak partekatzeko, narratiba hegemonikoari aurre egiteko, eta eragin politikoa nazioartean salatu eta sendotzeko.

[...]

Hala izan dadin, ezin da esan itzultzea besterik gabe denik diskurtso bat hizkuntza batetik bestera aldatzea, ezin zaie ez ikusiarena egin hizkuntzen artean eta are sistema politiko-linguistiko-kultural baten barrenean ere eratzen diren erlazio konplexuei. Diskurtso orok du karga ideologikoa. Botere-harremanek, asimetriek, kultura-errepertorioek eta herri-jakintzek hizkuntzak zeharkatzen dituzte, baita hizkuntza berean mintzatzen diren pertsonen artean ere. Hizkuntzen artean, tentsio horrek bestelako konplexutasunak dakartza, are gehiago hizkuntza hegemoniko eta ez-hegemonikoen artean, subjektu boteredunen eta subjektu marjinatuen artean. Horregatik, garrantzitsua da itzulpen-prozesuaz kontzientzia hartzea: zer testu aukeratzen diren itzultzeko, nondik eta zertarako itzultzen diren, zer ondorio dituzten diskurtso mailako hautuek. Itzulpena, beraz, diskurtsoak testuinguruan birkokatze praktika etiko

eta politikotzat hartu behar da, eta sortzen diren tentsioak aintzat hartzekoak dira noski, baina baita eskaintzen dituen potentzialtasunak ere.

Itzultzea eta interpretatzea bera, hortaz, garrantzizko hauak izan daitezke testuinguru batzuetan, are erresistentziazko keinuak ere. Era berean, baina, ez itzultzea eta ez interpretatzea ere erabaki bat da, ondorio ez nolana hikoak dakartzana. Pantailak Euskaraz ekimenak salatu zenez, 2025ean, filmen % 2 eman zuten euskaraz Euskal Herriko zinema-areto komertzialetan; gaztelaniaz eta frantsesez, berriz, % 100, izan jatorrizko bertsioan, izan bikoiztuta, izan azpititulatuta. Horrek zera esan nahi du, gainerako % 98a ez zutela euskarara itzuli.

Ez itzultzeaz ari garela, Larraitz Ugarte abokatuak 2025eko azaroan salatu egoera datorkigu burura (ikus «Benetako ipuina», *Gara* egunkarian): epaiekta batean jatorri pakistandarreko emakume batek euskaraz deklaratu nahi, eta ezin, «itzultzailerik ez zegoelako». Alegia, egoera jakin batzuetan eta hizkuntza jakin batzuetatik ez itzultzea ere bada boterea adierazteko modu bat; halako kasuetan, alde baten boterea nabarmen geratzeaz gain, orobat nabarmen geratzen da nor den mendekoa, zapaldua, gutxietsia.

Bestalde, hizkuntzak edo komunitateak zigortzeko beste estrategia bat edukiak gaizki itzultzea da. Adibide franko aipa genitzake, espazioan eta denboran urrutira joan gabe; esate baterako, aurtengo maiatzean Gasteizko LEP batean gertatuaren berri eman zigun Amaia Gordobilek (ikus «'Haragi-tamaina' duen azterketa», *A/ea* aldizkarian): kexu zen euskarazko azterketak akatsez josiak zeudela eta (zehazki, «hogeita hamahiru errata, hiru akats sintaktiko eta

zentzurik gabeko bost esaldi» zenbatu zituen berak), baita azterketariei bozgorailuetatik emandako mezuetan hutsegiteak izan zirelako ere, euskararen eta euskaldunen kaltetan beti. Urtzi Urkizuk Espainiako Clan atariko edukien azpituluen kalitate eskasa salatu zuen apirilean: «Ahalik eta bizkorren eta merkeen egin nahi dute» (ikus «Clan atariko azpidatzien kalitatea, auzitan», *Berria* egunkarian). Haizea Barcenillak Eusko Jaurlaritzaren Euskadiko Kultura Sistemaren Lege Aurreproiektuaren euskarazko bertsioa ekarri zuen hizpidera apirilean (ikus «Oinarrizko eta oinarrizko», *Berria*): «[I]tzulpena hain delako penagarria, tarteka zentzua ere galtzen baitu». Eta abar. Etengabe ari zaizkigu eskaintzen euskarazko itzulpen haluzinatuak, diru publikoz gainfinantzaturiko digitalizazioaren eta robotizazioaren bedeinkazioarekin eta gure hizkuntzaren kalterako, eta hori ere bada, noski, euskara eta euskaldunak beheratzeko, azpiratzeko eta mespretxatzeko modu bat.

Izan ere, ia okitzeraino errepikatzen digute euskarak ere existitu behar duela mundu digitalean, roboten iraultzarekin bat egin behar dugula, erronka berriei heldu behar diegula, ezin dugula tren hau galdu, *tu tiruta*, eta ez dugu ukatzen ikasten eta ikertzen segitu behar dugunik, baina geure buruari galdetu beharko genioke, Lamia Filali-Mouncef Lazkanok dioen bezala, ea horiek al diren «euskarak behar dituen elkarriketak» (ikus sarrera 31 *eskutik* blogean). Ez horiek soilik, esanen guke guk (eta hala defendatzen du berak ere sarrera horretan), eta ez edozein prezio-tan. Zeren, Laura Marajofsky kazetariak gaztigatzen digunari helduz, «posible da tresna horiek ulertzea, ederki ikastea eta are ez *erabiltzea* erabakitzea, ez dutelako bat egiten geure balioekin edo haien erabilerak, profesional anitzi gertatu zaien bezalaxe, kalte

egiten diolako geure bizitzari» (ikus «El extractivismo humano detrás de la IA», *Pikara* aldizkarian, 2026ko ekainaren 3an). Alegia, zilegi da ez erabiltzea ere, baditugu arrazoiak ezetz esateko, ez ditugula erabili nahi, ez dugula ahazten zer dagoen haien atzean eta nor dagoen haien gainean, haien helburua ez dela inondik inora ere itzultzaileoi lana erraztea eta hizkuntza guztiek aukera berak izatea baizik eta oroz gain etekin ekonomikoak lortzea, bost axola zaiela gure sektorea prekarizatzea, langileak esklabizatzea makinak elikatzeke, datuak inongo erreparorik gabe lapurtzea eta baliabide naturalak xahutzea.

Betiere, kontuan izan behar dugu egiten dugunak zein egiten ez dugunak ondorioak dituela bestee-
gan, hau da, gure erabakiek ardura kolektiboak dakartzatela. Zentzu horretan mintzo da Deborah do Carmo lege-itzulpenean espezializaturiko abokatura ere (ikus «An Open Letter to Colleagues: We Are Not Mops» artikulua): «Zeren, norberak makina bidezko itzulpena erabili edo postedizio-lanak egin zein ez egin, merkatuaren dinamikek guztiongan dute eragina. Bezeroei espektatibak sortzen dizkiete, eragina dute tarifetan, eta itzulpen-lana orokorrean nola baloratzen den definitzen dute. Kontua ez da ea zuk edo nik halako lanak onartzen ditugun. Kontua zera da: nolako lanbidea nahi dugu?».

«Arraintxo txiki bakartuak» garela zioen Eider Beobide Urkizarrek (ikus «zure lana adimen artifiziala lantzeko denean» sarrera 31 *eskutik* blogean), «ozeano erraldoiari begira, erdi itota», baina birrikak puztu, burua urpetik atera, eta ozen esan dezagun hezur-haragizko itzultzaileok itzulpenen bidez hizkuntza hornitzen, aberasten eta hezurberritzen dihardugula, hura sinpletzen, uniformizatzen, kamusten eta gezur-

berritzen duten tresna automatizatu haluzinatuen aldean. Itxaro Bordak esanen lukeen bezala, «mundua errateko aditzen bila» gabiltza.

Lanean dihardugu, etengabe ikasten eta gogoeta egiten. Eta lan eta gogoeta horren puska bat dakargu aurtengo *Senez* honetara: 19 egile eta 19 artikulua bildu ditugu aurten guztira. Lehenik, lagun maiteak gogoan, Patxi Apalategi, Edorta Matauko eta Patxi de Vicente oroitzeko artikulua bana ondu dute Felipe Juaristik, Hedoi Etxartek eta Inma Erreak, hurrenez hurren: «Patxi Apalategi, *Madame Bovary*ren egile», «Edorta Matauko: autoak eta bizikletak» eta «Lanbidean adiskide: Patxi de Vicente Arbeloaren oroimenean».

Behinola ikasle eta irakasle izanak elkarriketatzaile eta elkarriketatu bilakaturik, Maitane Uriartek Koldo Biguriri egindako elkarriketa mamitsua dakargu ondoren: «Bi belaunaldiren arteko elkarriketa: Koldo Biguri, aitzindariari omenaldi xume bat».

Literatura itzuliaren itsasoan barrena, zira erantzi eta Ocean Vuong vietnamdar poetaren lana ezagutuko dugu Ane Garciaren eskutik («Ocean Vuong: desira eta galera»). Aingeru Epaltzak, itzultzaile eta idazle-eskarmantua abiapuntutzat harturik, gogoeta egin du Felix Urabayenen *Auzo madarikatuaren* itzulpenaz («*Auzo madarikatuaren* bedeinkazioa»), eta Leire Vargasek, berriz, mapak mahai gainean zabaldu eta Elizabeth Bishopen poemak euskaratzean bidean aurkitutako mugarren berri eman digu («Mapagileari segika: Elizabeth Bishopen poemak euskaratzen»). Poesiaren putzutik atera gabe, Munduko Poesia Kaierak bilduma xehe-xehe aztertu digu Garazi Golderazenen («Euskal poesia itzulia: Munduko Poesia Kaierak bildumaren azterketa»). Begi-belarriak zabal-

du, eta gazte-literaturako itzultzaile gazte baten kontuak irakurriko ditugu ondoren, Ainhoa Mendiluzek Minaberri bekaz baitithardu «Utzi kontatzen zer den Minaberri beka» artikulua jakingarrion. Ur sakonetan segituz eta txoko ezkutuat bistaratuz, manga komikiaren itzulpenean murgilduko gara Iker Álvarezek eskutik: «Manga euskaratzen: erronkak eta erabakiak (ia) aurrekaririk gabeko eremu batean». Jon Alonsok ezarri du, umorea eta gogoeta uztartuz, literatura-itzulpenaren ataleko azken tanta: «Hanka-sartzeen antologia txiki bat».

Ikus-entzunezko itzulpenaren zipriztinak ere iritsi zaizkigu, eta, hala, denboraren gurgilean sartu eta telesail bateko azpituaren itzulpenaren atzean dagoen lan eskergaz jabetuko gara, Leire Chertudiren artikuluari esker: «*Denboraren gurgila* telesailaren azpituaren euskarazko itzulpenaren nondik norakoak».

Interpreteen ahotsak ere ozen datozkigu aurtengo al-dizkarian, eta, batetik, Quebecen etorkin hispanoekin egiten duen interprete-lanaz arituko zaigu Aiora Jaka («Interpretazio soziala: Quebecen bizi diren etorkin hispanoentzako interprete-lana eguneroko egoeretan»), eta, bestetik, soinuaren kalitateak aldibereko interpretazioan duen garrantzia azpimarratuko digu Amaia Orbek: «Soinuaren kalitatea aldibereko interpretazioan: oinarritzko gaitasun tekniko-akustikoak eta autonomia profesionala».

Beste putzu batzuetara jauzi eginez, neutraltasunaren amuari heldu eta genero-markak euskaraz ematean egiten diren hautuak ikertu ditu Jone Bakaikoak («Neutraltasuna eta hautuak: genero-markak Danele Sarriugarteren itzulpenetan»), eta adimen artifizialaren zingiran ez itotzeko arrastoan jarriko gaitu María Reimóndezek, beste itsasargi bat 13 urte geroago

(*aquí seguimos tecendo redes humanas e rebeldes!*): «Amets kolonialak, errebeldia kolektiiboak: itzulpenaren, interpretazioaren eta AAren gaineko ikuspegi feminista eta dekolonialak».

Zingira berean igerian segituz, zenbait aholku bildu ditu Alaitz Zabaletak «Nola bihurtu adimen artifiziala itzultzaileon laguntzaile» artikuluan, eta Nora Aranberrik, berriz, ikerketa baten emaitzak laburbildu dizkigu: «Edukia eta indarra: intentsitate emozionala euskarazko itzulpen automatikoan».

Azkenik, liburu baten gomendio freskoa idatzi digu Jone Atxak: «Interprete baten intimitateak».

Beraz, Angel Erroren hitzak parafraseatuz («Gaur ere, egunero bezala, etorkizunera iritsi gara», *Lerro etena*, 98. or.), aurten ere esan dezakegu, urtero bezala, etorkizunera iritsi garela. Aurten ere, urtero bezala eta urtebeteren buruan, kalean dugula *Senez* aldizkaria. Berrogeita hamazazpigarrena. Egileoi, erredakzio-taldeko lagunoi eta irakurleoi esker. Eskerrik asko denoi eta heldu den urtera arte.

Amaia Apalauza Ollo